

Gdańsk, dnia 4..02. 2023 r.

Prof. dr hab. Teresa Rostowska
Instytut Psychologii UG
e-mail: t.rost@wp.pl

R e c e n z j a

**rozprawy doktorskiej mgr Karoliny Marty Koszałkowskiej
p.t. Cechy „Ciemnej Triady” a agresja proaktywna i reaktywna
młodych dorosłych w świetle modelu społeczno-emocjonalnego
przetwarzania informacji, napisanej pod kierunkiem
prof. UŁ dr hab. Grażyny Poraj
Łódź 2022 , ss.231**

Pojęcie „Ciemna triada” (CT) zostało wprowadzone do literatury przedmiotu przez amerykańskich psychologów Delroya Paulusa i Kevina Williamsa w celu opisanie specyfiki zachowań typowych dla trzech właściwości dyspozycyjnych człowieka, tj. *narcyzmu, psychopatii i makiawelizmu*. Choć dwie z trzech cech tj. narcyzm i psychopatia mają swoje ugruntowane znaczenie w siatce pojęciowej psychopatologii, w przypadku „Ciemnej Triady” (CT) mówi się o ich „subklinicznych” przejawach. Wprawdzie badania nad negatywnymi formami zachowań człowieka mają kilkudziesięcioletnią tradycję, istnieje jeszcze wiele kwestii do dziś nierozstrzygniętych, które domagają się naukowych i bardziej szczegółowych wyjaśnień popartych badaniami empirycznymi. Przykładem tego rodzaju badań jest zaproponowany przez mgr Karolinę Martę Koszałkowską projekt badawczy, który dotyczy określenia wzajemnych związków między cechami „Ciemnej Triady” w skład których wchodzi : subkliniczne formy zachowań związane z narcyzmem , psychopatią i makiawelizmem a proaktywną i reaktywną formą zachowań agresywnych u osób w okresie wczesnej dorosłości. Walorem ocenianej pracy doktorskiej jest fakt, że Doktorantka badając związki między wymienionymi wyżej formami

zachowań nie traktuje ich jako konstrukty jednowymiarowe, lecz rozpatruje je wielowymiarowo, co pozwala na bardziej precyzyjne określenie wzajemnych zależności między zmiennymi oraz na określenie mechanizmów psychologicznych leżących u podłoża aspołecznych form zachowania człowieka dorosłego. Cechą, która łączy składowe „ciemnej triady” jest ich antyspołeczny charakter. Deficyt empatii sprawia, że osoby o wysokim poziomie każdej z tych cech w kontaktach społecznych prezentują postawę bezduszności i egoizmu, często traktują partnerów interakcji przedmiotowo, manipulują nimi i uzyskują korzyści własne ich kosztem. Z badań prowadzonych w ramach psychologii organizacji wynika, że osoby z „ciemnymi” cechami osobowości są zwykle uważane za pracowników toksycznych – niepożądanych, szkodzących organizacji, będących źródłem problemów dla przełożonych, podwładnych i kolegów. Poszukiwanie zatem związków między składowymi Ciemnej triady a wymiarami agresji jest naukowo uzasadnione i wskazuje na pragmatyczny charakter niniejszych badań.

Oceniając przekazaną mi do recenzji pracę doktorską mgr Karoliny Marty Koszałkowskiej pragnę stwierdzić, że w ujęciu ogólnym jest ona wewnętrznie spójna, dobrze udokumentowana źródłowo i poza drobnymi uchybieniami, głównie natury technicznej, spełnia wymogi stawiane pracom doktorskim. Ma ona układ typowy dla pracy o charakterze teoretyczno-empirycznym, a w jej skład wchodzi: *streszczenie w języku polskim i angielskim, wstęp, trzy rozdziały teoretyczne, jeden rozdział empiryczny, dyskusja wyników oraz bibliografia, spis tabel, spis rysunków i aneksy.*

Ocena części teoretycznej

Część teoretyczna ocenianej pracy doktorskiej obejmuje trzy pierwsze rozdziały ściśle powiązane z problematyką pracy. Z uznaniem należy odnotować

klarowny, wewnętrznie spójny oraz poprawny pod względem merytorycznym sposób prezentacji przeprowadzonych w tej części pracy analiz teoretycznych, opartych na bogatej literaturze przedmiotu, czego potwierdzeniem są częste odniesienia Autorki do tekstów źródłowych oraz obszerna bibliografia, głównie anglojęzyczna, zamieszczona na końcu pracy.

W Rozdziale I „*Agresja jako przedmiot badań psychologii*” Doktorantka skupiła się w głównej mierze na charakterystyce takich form agresji jak: agresja fizyczna, werbalna i relacyjna oraz na opisie proaktywnej i reaktywnej funkcji agresji u osób dorosłych. W ostatnim paragrafie tego rozdziału omówione zostały główne założenia dwóch modeli teoretycznych agresji. Pierwszy z nich to Ogólny Model Agresji (GAM), integrujący podejścia biologiczne, społeczne, poznawcze i rozwojowe, natomiast drugi to Model Społecznego Przetwarzania Informacji (SIP), który zakłada, że zachowania agresywne wynikają ze skłonności do tendencyjnego przetwarzania informacji społecznych. Zdaniem wielu badaczy zajmujących się problematyką agresji, teorie te stanowią dobrą podstawę teoretyczną dla wyjaśnienia specyfiki zachowań agresywnych człowieka na wszystkich etapach jego rozwoju. Fakt ten tłumaczy zasadność wykorzystania przez Autorkę ocenianej dysertacji wyżej wymienionych teorii w niniejszych badaniach.

Dwa kolejne rozdziały części teoretycznej w głównej mierze poświęcone zostały wymiarom osobowości zakwalifikowanym do Ciemnej Triady. I tak w Rozdziale II *Ciemna Triada Osobowości: Narcyzm, Psychopatia, Makiawelizm* - Doktorantka, odwołując się do literatury przedmiotu, dokonała przeglądu badań na temat „ciemnej triady”, przedstawiła hierarchiczną strukturę tych wymiarów oraz ich szczegółową charakterystykę. Na podkreślenie zasługuje wnikliwie i ciekawie przeprowadzona metaanaliza w Rozdziale III – *Cechy Ciemnej Triady a tendencje i zachowania agresywne*.

W rozdziale tym mgr Karolina Marta Koszałkowska w sposób bardzo staranny i uporządkowany syntetyzuje rezultaty badań wskazujących na związki między

narcyzm, psychopatią i makiawelizmem a różnymi formami zachowań agresywnych.

Podsumowując ocenę części teoretycznej recenzowanej pracy doktorskiej, pragnę stwierdzić, że opracowanie to zostało wykonane z dużą starannością i dokładnością, szczególnie gdy chodzi o odniesienia do materiałów źródłowych. Pod względem strukturalnym oraz językowym ta część pracy nie budzi zastrzeżeń. Problemy w niej poruszane zostały dobrze usystematyzowane, a język jakim posługuje się Autorka jest precyzyjny, komunikatywny i poprawny pod względem stylistycznym. Literatura przedmiotu, głównie anglojęzyczna, uwzględniona w niniejszej dysertacji, dobrana została adekwatnie do poruszanych w pracy problemów. Także wybór teorii psychologicznych, w kontekście których rozpatrywane są związki między wymiarami „ciemnej triady” a zachowaniami agresywnymi człowieka, zdaje się być przydatnym dla interpretacji wyników badań, przedstawianych w części empirycznej.

Ocena części empirycznej

Związki między cechami „ciemnej triady” obejmującymi : subkliniczną postać narcyzmu (w dwóch jego formach: wielkościowej i wrażliwej), subkliniczną postacią psychopatii i makiawelizmu a agresją o charakterze proaktywnym i reaktywnym u osób w okresie wczesnej dorosłości Doktorantka rozpatruje w kontekście modelu społeczno-emocjonalnego przetwarzania informacji (SEIP). Model ten jest rozszerzeniem modelu SIP stosowanego w badaniach nad agresją dziecięcą i zakłada, że zachowania agresywne wynikają ze skłonności do tendencyjnego przetwarzania informacji społecznych, polegającej m.in. na stosowaniu wrogich atrybucji związanych z przypisywaniem innym

osobom wrogich intencji, na dokonywaniu pozytywnej oceny samej reakcji agresywnej i samego siebie w tej reakcji.

Tak jak nie mam zastrzeżeń do merytorycznej strony tej części pracy doktorskiej, tak dostrzegam w niej pewne uchybienia o charakterze strukturalnym. Uważam, że brak jednoznacznego wyodrębnienia Rozdziału Metodologicznego oraz włączenie zagadnień dotyczących metodologii badań do rozdziału, w którym prezentowane są wyniki badań własnych jest niezgodny z zasadami obowiązującymi w pracach doktorskich o charakterze empirycznym i w pewnym stopniu wskazuje na marginalizację tego typu treści. W ocenianej pracy informacje związane z: *problemem i celem badań, pytaniami i hipotezami badawczymi, charakterystyką metod wykorzystanych w badaniach, opisem badanej grupy, procedurą badań* przedstawione zostały w Rozdziale IV - *Badania własne*, z tą jednakże uwagą, że dopiero po dwóch paragrafach poświęconych adaptowanym przez Doktorantkę testom. Pragnę podkreślić, że *Rozdział Metodologiczny* dotyczy całości prac doktorskiej, a nie jej części i jest swoistym pomostem między częścią teoretyczną a częścią empiryczną. Odpowiednia zatem lokalizacja *Rozdziału Metodologicznego* oraz jasne przedstawienie zagadnień wchodzących w jego zakres wpływa, nie tylko na systematyzację materiału empirycznego, ale przyczynia się także do lepszego rozumienia nieraz bardzo złożonych procedur analiz statystycznych.

Pozytywnie oceniam postawione w pracy pytania i hipotezy, które dobrze porządkują ten zróżnicowany i bogaty materiał empiryczny oraz wytyczają właściwy kierunek i zakres analiz statystycznych, Uważam, że mocną stroną niniejszej pracy doktorskiej jest fakt, że mgr Karolina Marta Koszałkowska nie ogranicza się wyłącznie do sformułowania pytań i hipotez badawczych, ale uzasadnienia dla nich poszukuje w odpowiednio dobranej literaturze przedmiotu.

Wielowymiarowy charakter rozpatrywanych w badaniach zmiennych, jak również konieczność uzyskania odpowiedzi na postawione w pracy trzy pytania badawcze oraz siedemnaście hipotez szczegółowych, wymagało uwzględnienia adekwatnie dobranej baterii testów psychologicznych, pozwalających na pomiar szczegółowych elementów struktury każdej z tych zmiennych. Dzięki dobrze zaprogramowanym badaniom Autorka pracy uzyskała bardzo obszerny i wartościowy materiał empiryczny, który poddała kompleksowej analizie statystycznej. Testy statystyczne wykorzystane w tych badaniach dobrane zostały z najwyższą starannością i odpowiednio do charakteru rozpatrywanych zmiennych psychologicznych, oraz z uwzględnieniem wszelkich zasad obowiązujących w przypadku stosowania złożonych i bardziej zaawansowanych testów statystycznej istotności.

Warto wspomnieć, że realizacja tak złożonego pod względem charakteru rozpatrywanych zmiennych psychologicznych projektu badawczego wiązała się z koniecznością uwzględnienia dwóch etapów badań, które Doktorantka nazwała odpowiednio etapem przygotowawczym i etapem badań właściwych. W ramach etapu przygotowawczego Doktorantka przeprowadziła adaptacje dwóch narzędzi badawczych. Pierwsza z metod to Kwestionariusz Agresji Relacyjnej (KAR), którego właściwości psychometryczne otrzymała dzięki badaniom na próbie 462 osób, uzyskując oczekiwaną strukturę trójczynnиковą, natomiast adaptacja drugiej metody SEIP-Q wiązała się z koniecznością przetłumaczonego na język polski zestawu winiet. Adaptacja tego testu przeprowadzona została na próbie 257 osób, co pozwoliło potwierdzić jego zadowalające parametry trafności i rzetelności. Adaptacja wspomnianych wyżej testów została przeprowadzona w sposób właściwy i z zachowaniem niezbędnych procedur metodologicznych, jakie obowiązują w tego typu pracach. Z uwagi na panującą w tym czasie pandemię Covid-19 badania zostały przeprowadzone drogą internetową, przy zachowaniu odpowiednich procedur zabezpieczających możliwość rozpowszechniania testów psychologicznych

wykorzystanych w badaniach. Pragnę podkreślić, że przeprowadzenie badań służących adaptacji testów w tak trudnych warunkach jest niewątpliwym sukcesem Doktorantki.

Wyrazem dojrzałości naukowej mgr Karoliny Marty Koszałkowskiej jest rozwaga i ostrożność z jaką podchodzi do możliwości wykorzystania adaptowanych przez siebie testów w badaniach nad agresją. Jak słusznie podkreśla, przeprowadzone badania są jedynie wstępną próbą oceny własności psychometrycznych polskiej wersji zestawu winiet SEIP-Q, przeprowadzoną na stosunkowo niewielkiej chociaż względnie homogenicznej próbie. Autorka pracy wyraźnie zaznacza, że w świetle uzyskanych wyników większość podskal można uznać za użyteczne narzędzie do badania mechanizmów psychologicznych leżących u podstaw modelu społeczno-emocjonalnego przetwarzania informacji w grupie osób dorosłych.

Na pozytywną ocenę zasługują analizy statystyczne dotyczące drugiego etapu badań, określonych przez Doktorantkę jako badania właściwe, oparte na grupie 390 kobiet i mężczyzn w wieku od 18 do 38 lat ($M = 23,26$, $SD = 4,34$).

Potwierdzeniem wysokich kompetencji Doktorantki w zakresie statystyki jest umiejętność posługiwania się w analizach ilościowych bardziej zaawansowanymi testami statystycznej istotności. Przykładem złożonego charakteru analiz statystycznych są szczególnie te, które miały zastosowanie w celu określenia, które z mechanizmów modelu SEIP mogą stanowić istotne predyktory różnych przejawów agresji. W analizach tych Doktorantka wykorzystowała metodę wielokrotnej hierarchicznej regresji liniowej, polegającą na dodawaniu nowych zmiennych w kolejnych modelach. Dzięki takiemu rozwiązaniu możliwe było zaobserwowanie, jak kolejno dodawane zmienne modyfikują predykcyjne właściwości modelu, przy jednoczesnej kontroli zmiennych wprowadzanych w poprzednich blokach.

Dla weryfikacji hipotez o pośredniczącym charakterze mechanizmów modelu SEIP w związkach pomiędzy cechami „ciemnej triady” a wskaźnikami agresji proaktywnej i reaktywnej, przeprowadzono serię analiz mediacyjnych przy pomocy makra PROCESS 4.1 do SPSS (model 4).

W podsumowaniu ocen dotyczących analiz statystycznych wyników badań własnych warto dodać, że rezultaty tych analiz przedstawione zostały w 37 tabelach oraz na 31 rysunkach, z uwzględnieniem prawidłowo i klarownie przeprowadzonej interpretacji wyników badań.

O wysokich kompetencjach naukowych Doktorantki świadczy przeprowadzona przez nią dyskusja, która stanowi ostatni rozdział w recenzowanej pracy. W dyskusji wyników Doktorantka rezultaty badań własnych przedstawiła w sposób komunikatywny i dobrze uporządkowany, konfrontując je z wynikami badań innych autorów. Analizy dotyczące etapu przygotowawczego pozwoliły ustalić, że adaptowane przez Doktorantkę metody badań czyli KAR i większość podskal SEIP-Q można uznać za użyteczne narzędzie do badania agresji relacyjnej oraz do określenia mechanizmów modelu społeczno-emocjonalnego przetwarzania informacji u osób dorosłych. Syntetyzując treści dotyczące analizy wyników badań własnych Autorka recenzowanej pracy wskazała na związki między cechami „ciemnej triady” a wskaźnikami agresji pro aktywnej i reaktywnej, na związki między cechami „ciemnej triady” a mechanizmami modelu społeczno-emocjonalnego przetwarzania informacji, oraz na mechanizmy modelu społeczno-emocjonalnego przetwarzania informacji, jako predyktorów agresji pro aktywnej i reaktywnej. Oceniając tą część pracy warto dodać, że analizy dotyczące mediacyjnej roli elementów modelu SEIP w relacjach między cechami „ciemnej triady” a agresją proaktywną i reaktywną uzyskały potwierdzenie jedynie w ograniczonym stopniu. Zdaniem Doktorantki polem do szerszej interpretacji są wyniki uzyskane w ramach eksploracyjnych analiz

wstępnych różnic między kobietami a mężczyznami w zakresie mierzonych zmiennych.

Moją wątpliwość budzi struktura końcowej części Dyskusji wyników. Uważam, że połączenie Dyskusji wyników z Zakończeniem jest niezasadne, gdyż te części pracy powinny być potraktowane odrębnie. W Zakończeniu, które powinno zawierać ogólną charakterystykę pracy oraz wnioski końcowe należałoby zamieścić również treści dotyczące ograniczeń odnoszących się do badań własnych czy też możliwych kierunków przyszłych badań. Doktorantka wszystkie te informacje połączyła z Dyskusją wyników i potraktowała je łącznie jako kolejny rozdział pracy.

Konkluzja

Biorąc pod uwagę powyższe oceny stwierdzam, że uwagi krytyczne zawarte w recenzji dotyczą przede wszystkim uchybień natury technicznej i odnoszą się w głównej mierze do struktury części empirycznej, z zaznaczeniem, że nie pomniejszają one wartości pracy pod względem merytorycznym.

Stwierdzam, że przekazana mi do recenzji dysertacja mgr Karoliny Marty Koszałkowskiej p.t. *Cechy „Ciemnej Triady” a agresja proaktywna i reaktywna młodych dorosłych w świetle modelu społeczno-emocjonalnego przetwarzania informacji* napisana pod kierunkiem prof. UŁ dr hab. Grażyny Poraj stanowi bardzo wartościowe opracowanie na temat osobowościowych uwarunkowań agresywnych zachowań człowieka i spełnia wymogi stawiane pracom doktorskim, zgodnie z *Ustawą o tytułach i stopniach naukowych* z dnia 14 marca 2003 r., art. 31 (Dz. U. nr 65 poz. 595 z późn. zm.).

W związku z powyższym wnoszę do Wysokiej Rady Wydziału Nauk o Wychowaniu Uniwersytetu Łódzkiego wnioski o dopuszczenie mgr **Karoliny Marty Koszałkowskiej** do dalszych etapów postępowania w przewodzie doktorskim.

 9 | Strona